

Rusíni a Československo (1918 – 1938). Vedecká konferencia k 100. výročiu vzniku ČSR

Prešov, 15. november 2018

Peter KOVAL

Rok 2018 bol hneď na niekoľkých vedeckých fórach venovaný pripomenutiu viacerých „osmičkových“ medzníkov v dejinách nášho územia. Asi najvýraznejším míľnikom s osmičkou na konci je vznik Československa 28. októbra 1918.

ČSR sa konštituovala ako štát s viacerými národnostnými menšinami, ktorým boli poskytnuté početné slobody a možnosti realizovania. Československo tak v tomto smere patrilo medzi najdemokratickejšie európske štáty. Novovytvorená republika bola okrem českých krajín, Moravy a Slovenska rozšírená aj o územie Podkarpatskej Rusi. Práve na túto geografickú oblasť a jej dejinný vývoj sa zamerali účastníci medzinárodného stretnutia v Prešove. Organizátorom podujatia boli Združenie inteligencie Rusínov Slovenska, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity (IH FF PU) v Prešove a Okrúhly stôl Rusínov. Referáty na konferencii prezentovali siedmi odborníci na danú problematiku z troch európskych krajín – Slovenska, Česka a Ukrajiny.

Prof. Peter Švorc počas prednášky

Úvod konferencie patrilo príhovoru riaditeľa hostujúcej organizácie IH FF PU doc. PaedDr. Patrikovi Derfiňákovi, PhD. Zdôraznil v ňom, že výskum dejín národnostných menšín na pôde prešovského historického pracoviska má dlhšiu tradíciu a vyjadril vieru, že aj toto vedecké stretnutie bude akýmsi ďalším kameňom do poznania života Rusínov a etnických skupín v rámci Československa. Ing. Ján Lipinský, ako predseda Okrúhleho stola Rusínov Slovenska, vyjadril poďakovanie spoluorganizátorom z Prešova a osobitne aj odbornému garantovi, ktorým na tomto podujatí bol prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.

Moderátor prvého bloku doc. PhDr. Alexander Duleba, CSc., otvoril rokovanie konferencie s nádejou, že prinesie opäť ďalšie doplňujúce pohľady na dejinnú etapu ČSR a hneď v úvode položil referujúcemu Petrovi Švorcovi tri otázky: Čo rozhodlo, že sa Podkarpatská Rus stala súčasťou Československa?; Existovali pre ňu aj iné štát-

no-politické alternatívy; Aké boli hlavné rozdiely v postojoch predstaviteľov Rusínov doma a v zahraničí. P. Švorc je na domácej slovenskej, ale i zahraničnej historickej pôde známy svojím angažovaním sa v tejto problematike a témou nazvanou Uhorskí Rusíni a ich cesta do ČSR zodpovedal na moderátorove otázky. Zdôraznil, že málopočetná menšina Rusínov v Uhorsku len ťažko mohla výraznejšie ovplyvniť svoj osud. Ešte do prvej svetovej vojny nemala ujasnenú svoju budúcnosť. V priebehu vojny v domácich politických kruhoch a v rámci

skupín emigrantov v zahraničí v USA vzniklo viacero koncepcií, pričom alternatíva pričlenenia Podkarpatskej Rusi k ČSR bola až tou poslednou. Host, ukrajinský historik Igor Lichtej zmapoval hektické obdobie rokov 1919 – 1920, keď už pričlenená Podkarpatská Rus bola rozdelená na dve časti kontrolované československým a rumunským vojskom. Prítomným odprezentoval hlavne reakcie obyvateľstva na prítomnosť rumunskej armády. Z archívnych dokumentov je možné vyčítať predovšetkým sťažnosti na správanie sa vojakov súvisiace s necitlivým zaobchádzaním, habaním potravín pre vlastnú spotrebu a pod. David Hubený, vedecký pracovník Národného archívu Českej republiky v Prahe, nazval svoj príspevok K vojensko-bezpečnostným otázkam Podkarpatskej Rusi v medzivojnovom období. Zdôraznil v ňom, že práve silové zložky (vojaci, četníctvo, finančná stráž a polícia) rozhodovali, či a ako sa podarí vytvoriť ČSR, ako sa začlenia do nej jednotlivé geografické územia. Československá armáda musela hneď na začiatku republiky presadiť svoju existenciu, eliminovať nemecké provincie vytvorené na jeseň 1918 a presadiť sa na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Nie všetky jednotky československej brannej moci boli na začiatku hneď bojaschopné a ich neskúsenosť sa napr. ukázala pri vojenskom konflikte s Maďarskom v lete 1919. Od roku 1920 však dochádzalo k progresu spôsobenom unifikačiou vojenských jednotiek. Veľmi vážnou úlohou armády na Podkarpatskej Rusi okrem zabezpečenia verejného poriadku bola aj edukácia. Veľký počet brancov bolo nevzdelaných a práve československá armáda realizovala kurzy pre analfabetov. V diskusii dr. Hubený reagoval, že v dôstojníckom zbore armády ČSR sa spomedzi rusínskeho etnika presadilo niekoľko jedincov, ale len na úrovni nižšieho velenia (čata, rota).

Druhý blok pod moderátorskou taktovkou prof. P. Švorca, otvoril Juraj Žadanský zaujímavou témou o hospodárskych pomeroch na Podkarpatskej Rusi v medzivojnovom období. Najvýhodnejšia časť ČSR bola zaostalým územím s narušenými obchodnými trhmi nasmerovanými pred vojnou hlavne do Maďarska. Napriek

Ing. Ján Lipinský zo Združenia inteligencie Rusínov pri otvorení konferencie

tomu, že Podkarpatská Rus uchovávala tradície železiarstva, drevársko-chemického priemyslu, potravinárskeho priemyslu (pivovarníctvo, liehovarníctvo), ťažby soli či poľnohospodárstva (pastierstva – rozsiahle pastviny na Poloninách boli preslávané napr. výrobou syra) v rokoch 1919 – 1932 vykazovala pasívny hospodársky výsledok. Príjmy z hospodárskej činnosti tvorili približne jeden a pol miliardy korún, no výdavky boli takmer dvojnásobné. ČSR tak bola nútená neustále prispievať nemalými čiastkami na jej rozvoj. Hlavným problémom bol fakt, že prioritou štátu bola inovácia a budovanie škôl, nemocníc, cestnej siete a podpora rozvoja hospodárskej činnosti bola až na ďalšom mieste. Stanislav Konečný sa na konferencii predstavil referátom venovaným problematike nacionálnosti rusínskeho obyvateľstva v Československu. Jeho príspevok ukázal, že otázka národnej identity na Podkarpatskej Rusi v medzivojnovom období bola veľmi komplikovaná. Dlhé obdobie pred prvou svetovou vojnou medzi obyvateľstvom tohto územia prevládala nábožensko-kultúrna identita nad národnou. Miestna inteligencia reprezentovaná najmä grécko-katolíckym duchovenstvom si tento fakt uvedomila najskôr a prevládla u nej uhro-ruská identita – príslušnosť k Uhorsku. Časť inteligencie sa postavila na pozície tzv. ruskej identity, teda považovali Rusínov za časť veľkého ruského národa. Tretia skupina stála na pozícii ukrajinskej (maloruskej) identity, chápala Rusínov ako súčasť ukrajinského národa. Posledná skupina sa prezentovala karpatoruskou (rusínskou) identitou a považovala Rusínov za samostatnú vetvu východných Slovanov. Asi najznámejším predstaviteľom tohto smeru bol biskup Peter Pavol Gojdič. Československá politika hlavne v 20. rokoch 20. storočia cielene podporovala ukrajinský smer. Po druhej svetovej vojne sa ČSR obnovila už v iných hraniciach. Problematike Rusínov, resp. Ukrajincov žijúcich na Slovensku a ich aktivitám na konci vojny sa na

Účastníci konferencie. Foto: Michal Falat

vedeckom podujatí venoval Marián Gajdoš. Nakoľko sa toto etnikum aktívne zapájalo do odbojovej činnosti, tak malo možnosť uplatňovať si svoje občianske práva. Už počas Slovenského národného povstania bola ČSR vyhlásená ako štát rovnoprávných národov Čechov, Slovákov, Podkarpatoruských Ukrajincov a uvažovalo sa o akejsi trojfederácii, preto strata územia v prospech ZSSR prekvapila slovenskú i českú politickú reprezentáciu. V závere vojny prebiehali medzi rusínsko-ukrajinskými reprezentantmi mohutné agitácie za pripojenie k Zakarpatskej Ukrajine a objavili sa aj predstavy o pripojenie prešovskej Ukrajiny tzv. Prjaševčiny spolu s haličskou Lemkovščinou k Zakarpatskej Ukrajine. Slovenská národná rada (SNR) uznala vytvorenú Ukrajinskú národnú radu Prjaševčiny za vrcholnú predstaviteľku Ukrajincov na Slovensku. Tá v Memorande z apríla 1945 vyjadrila súhlas s Košickým vládnym programom a so zastúpením v SNR. Memorandum sa nakoniec stalo základnou platformou pre riešenie ukrajinskej otázky v Československu v rokoch 1945 – 1948 a eliminovalo nálady Ukrajincov za pripojenie Prjaševčiny k ZSSR. Najmladší z účastníkov konferencie Michal Falat v záverečnom vystúpení medzinárodného stretnutia ponúkol svoj pohľad na slovenskú historiografiu o dejinách Podkarpatskej Rusi po roku 1989. Svoju pozornosť sústredil len na tie publikácie, ktoré sa explicitne venovali dejinnému úseku Podkarpatskej Rusi ako súčasť ČSR.

V plodnej diskusii vystúpili viacerí hostia a potvrdili fakt, že dejiny Podkarpatskej Rusi a Rusínov v rámci medzivojnovej ČSR sú neustále živou historickou témou.